

İslamiyet Öncesi İlk Türk Destanları

İslamiyet'ten Önceki Doğal Türk Destanları

Destanların Özellikleri

İslamiyet öncesi Türk destanları, Türk edebiyatının ve kültürünün zengin bir parçasıdır ve sözlü edebiyat geleneği içinde yer alırlar. Bu doğal destanların özellikleri şunlardır:

- İslamiyet öncesi Türk destanları sözlü olarak aktarılmıştır. Doğal destanlar, nesilden nesile aktararak günümüze kadar gelmiştir.
- Bu **destanlar** mitolojik öğeler içerir. Bu öğeler arasında Tanrılar, kahramanlar, canavarlar ve doğaüstü varlıklar bulunur.
- Kahramanlık öyküleri ve maceralarını anlatır. Bu kahramanlar genellikle erkeklerdir ve cesaretleri, güçleri ve zekaları ile ünlüdürler.
- Doğa ve hayvanlar önemli bir rol oynar. Bu destanlarda, dağlar, nehirler, ormanlar ve hayvanlar sık sık konu edilir.
- Türk toplumunun yaşam biçimini yansıtır. Bu destanlarda, avcılık, savaşçılık, atıcılık ve göçebe yaşam önemli bir yer tutar.
- Türk edebiyatının önemli bir parçasını oluşturur. Bu destanlar, şiirsel bir dil ve ritimli bir yapıya sahiptir.
- Türk destanları, kahramanların ölümsüzlüğüne inançla doludur. Kahramanlar, destanlarda anlatıldığı şekilde yaşadıkları sürece ölümsüzdürler.
- Türklerin eski dini inançlarına yer verilir. Bu inançlar arasında gökyüzü, yeryüzü ve yeraltı dünyası tanrıları yer alır.

1. Altay Yakut Dönemi Destanları

Altay ve Yakut destanları, Orta Asya kültürüne ait önemli bir miras olarak kabul edilir. Bu destanlar, bölgenin tarihi, kültürü ve mitolojisi hakkında bilgi veren birçok öykü ve şiir içerir. Altay ve Yakut destanları arasında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Altay destanları, genellikle doğaüstü güçlere, hayvanlara ve doğaya saygı temasını içerir. Yakut destanları ise, genellikle insanlar arasındaki savaşlar ve aile içi ilişkileri konu alır.

Yaradılış Destanı

□ 19. yy.da Alman asıllı Rus Türkolog Wilhelm Radloff tarafından Şamanist Altay Türklerinden derlenen destan, aslında bütün Türk kavimlerinin asırlardan beri ortaklaşa oluşturduğu bir ürün olarak kabul görmektedir.

□ Destanda, dünyanın nasıl yaratıldığı, evrenin düzeninin nasıl olduğu, insanların ne şekilde meydana geldiği, Tanrı ve şeytan arasındaki diyalog, şeytanın kötülüğü temsil ettiği ve Tanrı'nın gücü karşısında yetersiz kaldığı anlatılmaktadır. Destana göre, önceleri hiçbir şey yoktu ve yalnızca sonsuz bir karanlık vardı. Ancak sonra bir yaratıcı, Tanrı Ülgen, bu karanlık evreni aydınlatmak için güneşi yarattı. Güneşin ışığı ile birlikte, yeryüzü ve gökyüzü yaratıldı.

Daha sonra Tanrı Ülgen, insanları yaratmak için bir plan yaptı. İlk olarak, insanların yaratılması için gerekli olan toprak ve su kaynaklarını oluşturdu. Daha sonra, yedi gök katından birinden, insanların yaratılması için iki parça kırmızı et gönderdi. Kırmızı et, yeryüzündeki ıslak toprakta bir süre

bekledikten sonra iki insan biçiminde yaratılmıştı. Bu insanlar, kendi aralarında evlendiler ve birçok çocukları oldu. Bu çocuklar, farklı kültürlerin ve halkların atası oldular.

Destan, aynı zamanda doğaüstü varlıkların da yaratılışını anlatır. Örneğin, Tanrı Ülgen'in yarattığı çeşitli hayvanlar ve bitkiler de bu destanda yer alır. Altay Yaradılış Destanı, Altay halkının inançları, değerleri ve tarihleri hakkında önemli bir bilgi kaynağıdır. Ayrıca, doğanın yaratılışı ve insanın doğayla olan ilişkisi hakkında da derin bir anlayış sağlar.

2. Sakalar Dönemi Destanları

Alp Er Tunga Destanı

- MÖ 624 yılında Türk-İran savaşlarında İran hükümdarı Keyhüsrev tarafından hileyle öldürülen Alp Er Tunga, İran kaynaklarında Afrasiyab olarak geçer.
- Alp Er Tunga'nın ölümü üzerine söylenmiş bu sagu/destan Divanü Lügat'it-Türk'te geçer. Ancak bununla ilgili asıl bilgi "Şehname" adlı İran destanında vardır.

Bu destan MÖ 7. yy.da Türk-İran savaşlarında ün kazanmış, İran ordularını defalarca mağlup etmiş Saka (İskit) Türklerinin ünlü hükümdarı Alper Tunga'nın yiğitliklerini anlatır. Alp Er Tunga'nın İranlılarla savaş halindedir. Firdevsi'nin Şehnamesi'ne dayanan bu bilgiler, Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig adlı eserinde de yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmut'un Divan-ı Lügatit Türk adlı eserinde de kahramanla ilgili Alp Er Tunga Sagusu yer alır. Ancak, Alp Er Tunga Destanı'nın tamamı elimizde bulunmamaktadır.

Alp Er Tunga, hayatını savaşlarla geçirmiş bir kahramandır. Uzun süre mücadele ettiği İranlı Medler'in hükümdarı Keyhusrev tarafından hile ile öldürülmüştür. Asur kaynaklarında Maduva, Herodot'ta Madyes, İran ve İslam kaynaklarında Efrasiyab adıyla anılan Alp Er Tunga, Orhun Yazıtları'nda "Dokuz Oğuzlar" arasında "Alp Er Tunga" adına yapılan "yuğ" merasiminden de bahsedilir. Turfan şehrinin batısındaki "Bezegelik" mabedinin duvarında da Alp Er Tunga'nın kanlı resmi yer almaktadır. Kaşgarlı Mahmud'un Divan ü Lügat-it Türk adlı eseri ve Kutadgu Bilig yazarı Yusuf Has Hacıp'e göre, "Alp Er Tunga" İran destanı Şehname'deki büyük ve efsanevi Turan hükümdarı "Efrasiyab" olarak bilinir.

Şu Destanı

Bu destanda, Makedonya hükümdarı İskender ile Saka hükümdarı Şu'nun savaşları anlatılmaktadır. İskender'in Türk memleketlerine saldırdığı dönemde Şu'nun doğuya çekilme kararı vermesi ve 22 ailenin yurtlarını bırakmayarak doğuya gitmeyi reddetmeleri de destanda yer almaktadır. Bu destan, Türklerin İskender'le mücadelesini anlatmaktadır ve bilgileri Divan-ı Lügatit Türk'ten alınmıştır.

Bu destanda, Makedonya hükümdarı İskender'in Türkistan'a saldırması ve Türk hükümdarı Şu ile yaptığı savaşlar anlatılır. Şu, İskender'in yaklaştığı haberini alınca doğuya çekilmeyi uygun bulur ve 22 aile doğuya gitmez. İki kişi bu 22 kişiyle karşılaşır ve onlarla tartışır. 22 kişi, İskender'in geçici biri olduğunu düşündükleri için doğuda beklemelerini söyler. Bu iki kişinin soyundan gelen Türk boyuna "Kalaç" denir.

İskender, 22 kişiyi görünce Türk'e benziyor diye "Türk maned" der. Kalaçlar, Türkmenlerin atalarıdır ve Türkistan'da yerleşik hayatı geliştirirler. Hükümdar Şu, Uygurların yanına gider ve İskender ile barışır. İskender Uygur şehirlerini yaptırır ve geri döner. Hükümdar Şu ise Balasagun'a dönerek Şu şehrini yaptırır ve buraya bir tılsım koydurur. Bu destana göre, İskender Türkistan'a geldiğinde Türkmenlerin dışındaki Türkler doğuya çekilmiş ve İskender'in ilerlemesi

engellenmemiştir.

3. Hun Dönemi Destanları

Oğuz Kağan Destanı

□ Destanda; MÖ 209 -174 yıllarında hükümdarlık yapmış olan Hun hükümdarı Mete'nin hayatı, yiğitlikleri, Orta Asya'da Türk birliğini nasıl sağladığı, Hun İmparatorluğu'nu nasıl kurduğu ve genişlettiği, ölümünden önce ülkesini oğulları arasında nasıl bölüştürdüğü anlatılır.

□ Türk destanları içinde elimizde büyük bir parçası bulunan en önemli destandır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra da Oğuzname adıyla anlatılmaya devam etmiştir. Destanla ilgili bilgileri Moğol tarihçisi Reşidüddin'in Camiü't-Tevârih ve Ebbulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime adlı eserlerinden öğreniyoruz.

Ay Kağan isimli kişinin oğlu, fiziksel özellikleri ile kusursuz bir erkek çocuk olarak dünyaya geldi. Konuşmaya başladığı andan itibaren çiğ et, çorba ve şarap talep etti. Kırk gün sonra büyüdü ve avcılık ve at sürüleri gütmek gibi beceriler kazandı. Oğuz'un yaşadığı bölgede devasa bir orman vardı ve bu ormanda güçlü bir gergedan insanları ve at sürülerini avlamaktaydı. Oğuz cesur bir adam olarak gergedanı avlamaya karar verdi. Gergedanı öldürdükten sonra, gergedanın barsaklarını yiyen bir ala doğanı da öldürdü.

Oğuz Kağan bir gün Tanrı'ya yalvarırken gökten çok parlak bir ışık indi. Bu ışığın içinde alnında kutup yıldızı gibi bir beni olan güzel bir kız vardı. Oğuz bu kızla evlendi ve kız üç oğlan çocuk doğurdu. Çocukların isimleri Gün, Ay ve Yıldız oldu. Oğuz yine başka bir gün ormanda ava çıkarken göl ortasında bir ağaç gördü ve ağacın kovuğunda inanılmaz güzellikte bir kız oturuyordu. Oğuz bu kıza aşık oldu ve onunla evlendi. Bu kızdan da Gök, Dağ ve Deniz isimli üç oğlu oldu.

Oğuz Kağan, bir toy düzenleyerek beylerine ve halkına kağan olduğunu ilan etti. Toydan sonra dünyanın dört bir yanına elçiler göndererek itaatlerini istedi. Altun Kağan, Oğuz Kağan'a itaat ederek dostluğunu ilan ederken, Urum Kağan itaat etmeyi reddetti. Oğuz Kağan, Urum Kağan'a savaş açarak onu yenip halkını aldı. Oğuz Kağan, gök tüylü gök yeleli büyük erkek kurdun yardımıyla farklı bölgelere seferler düzenledi ve yeni topraklar kazandı. Kahraman beylerden biri, Oğuz Kağan'ın atını bulduğu için "Karluk" adını aldı. Çürçetlerin kağanını yenen Oğuz Kağan, ordusunun önünde yürüyen kurdun yardımıyla birçok farklı bölgeyi fethetti.

Attila Destanı

□ Batı Hun hükümdarı Attila'nın fetihleri ve mücadeleleri etrafında oluşmuştur. MS 5. yy.da Avrupa'ya korkulu yıllar yaşatan Attila, Rusya'dan Fransa'ya kadar bütün Avrupa'yı almış, Roma'ya kadar uzanmıştır. Destanda onun ölümüyle ilgili söylenen ağıtta bir ölüm feryadı değil, kahramanlıkları öne çıkarılmaktadır.

4. Göktürk Dönemi Destanları

Bozkurt Destanı

Destanda; ailesinin tamamı öldürülmüş bir Türk çocuğunun dişi bir kurt (Asena) tarafından beslenmesi, onunla evlenmesi sonucu Göktürklerin yeniden türeyişi anlatılır.

Ergenekon Destanı

□ Bozkurt destanının devamı niteliğindedir. Tatarların saldırısına uğrayıp yok edilen Göktürklerden

sağ kalan iki ailenin Ergenekon denilen yere sığınması, orada dört yüz yıl kalıp çoğalması, sonra da demir bir dağı eriterek oradan çıkıp intikamlarını alması anlatılır.

□ Destan, 13. yy.da Moğol tarihçisi Reşidüddin tarafından yazıya geçirilmiştir. Yazarın Camiü't-Tevârih adlı bu eserindeki rivayet Farsçadır.

5. Uygur Dönemi Destanları

Türeyiş Destanı

□ Destanda; eski Hun hanlarından birinin, sadece tanrı ile evlenebileceklerine inandığı iki güzel kızını, tanrı sandığı bir kurtla evlendirmesi sonucu türeyen Uygur nesli anlatılır.

□ Kurttan türeme motifi yönüyle Bozkurt destanıyla benzerlik gösterir.

Göç Destanı

□ Türeyiş destanının devamı niteliğinde olan ve Uygurların ana yurtlarından göç edişini anlatan destanın hikâyesi şöyledir: Uygur hakanı Çinlilerle yaptığı savaflara son vermek için Çin prensesiyle evlenmek ister, Çinliler de bu prenses karşılığında Türklerce kutsal sayılan bir Yada Taşı'nı alır. Kutsal olan bu taşın verilmesiyle meydana gelen uğursuzluk Uygurlarda büyük bir kıtlık ve kuraklığa neden olur. Bunun üzerine Uygularlar ülkelerinden göç ederek Beşbalık bölgesine yerleşir.

□ Destanın en önemli özelliği değersiz bir taş parçasının bile hiçbir şey uğruna düşmana verilmeyeceği inancını anlatmasıdır.

6. Altay Türklerinin Destanları

Siyenpi Destanı

□ Daha çok Altay Türkleri arasında yaygınlık kazanan bu destanda; 2. yy. ortalarında yaşamış ve adı Çin kaynaklarında Ta-şe-hoay olarak geçen Siyenpi yabgusunun (hükümdar) efsaneleşmiş hayatı anlatılır.